

LEKSIK KO'NIKMA VA MALAKALARNI SHAKLLANTIRISH VA

MUSTAHKAMLASH USULLARI

Dilfuza Babanova Abdugafarovna

Surxondaryo viloyati Denov tumani №67-sonli

sanatoriy turidagi ixtisoslashtirilgan davlat maktab –internati o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada leksik ko'nikma va malakalarni shakllantirish va mustahkamlash usullari haqida so'z boradi. Umumta'lim maktablarida talaffuzga o'rgatishning maqsad va vazifalari. Ma'lumki, har qanday xorijiy tilni o'rgatish shu tildagi tovushlarini, so'zlarni, jummalarni to'g'ri talaffuz qilish qoidalarini o'rgatishdan boshlanadi. Chunki talaffuzni o'rganmasdan, biron bir xorijiy tilda gaplashish, eshitib tushunish, o'qish va yozishga o'rganish juda qiyin.

Kalit so'zlar: leksik, ko'nikma, malaka, usul, maktab, talaffuz.

Kirish

Tanlangan leksika umumta'lim maktabining leksik-minimumini tashkil qiladi hamda har bir sinf uchun o'zlashtirilishi lozim bo'lgan leksik minimum ajratiladi. Tanlab olingan leksika asosida dasturlar va o'quv qo'llanmalari yaratiladi. Muayyan mavzularni o'rgatishda shu mavzu asosida yaratilgan matn 6-10 tagacha yangi so'zlardan iborat bo'lishligi belgilab qo'yilgan. Mavzuni o'zlashtirish vositasi bo'lgan bunday yangi so'zlar orqali fonetik, grammatik, va kommunikativ mashqlar tuziladi[12]. Maktab dasturiga ko'ra leksik minimum a) sinflarga; b) dastur mavzulariga; v) paragraflarga; g) mashqlarga; d) leksikaning qiyinligiga qarab taqsimlashni taqqozo etadi. Bo'nday taqsimlash to'g'ridan-to'g'ri bo'lmay, balki o'quvchining ishi, sinfi, dastur talabi, o'rgatiladigan nutq faoliyatining turi, kommunikativ xarakteri, o'qitish bosqichini hisobga olgan holda amalga oshiriladi[1].

Umumta'lim maktabi leksik minimumini 3 guruhga ajratish mumkin: 1. Aktiv leksika, yoki reproduktiv leksika, ya'ni o'quvchilar tomonidan nutq faoliyatining barcha turlarida ishlatiladigan so'zlar.

2. Passiv leksika–retseptiv nutqda, ya'ni tinglab tushunishda nutq vaziyatidan va o'qishda kontekstdan ma'nosi anglanadigan so'zlar. 3. Potensial leksika yoki passiv leksika. Passiv leksikaga ma'nosi osongina anglanadigan baynalmilal so'zlar, tanish negzlar asosida qo'shimchalar orqali yasalgan yangi so'zlar kiradi. Odatda bunday leksikani o'rgatishga ko'p vaqt sarf qilinmaydi.

2. Leksik ko‘nikma va malakalarni shakllantirish va mustahkamlash usullari. Leksik birliklar orqali ko‘nikma va malakalarini shakllantirish va mustahkamlashni an’anaviy metod va usullarda, aralash metod va usullarda va kommunikativ metod va usullar orqali tashkil qilish mumkin[13]. An’anaviy o‘qitish metodikasida yangi leksikani tushuntirish va amalda qo‘llash o‘quvchilarning uch bosqichli faoliyatini tashkil qilish va boshqarishni orqali uyushtiriladi (№28 slayd namoyish qilinadi):

1–bosqichda o‘qituvchi yangi so‘zlarni tushuntiradi.

2-bosqichda ularni jumlar ichida qo‘llashni mashq qildiradi[2].

3–bosqichda ularni erkin nutq vaziyatida qo‘llashni mashq qildiradi..

Yangi leksikani tushuntirish an’anaviy o‘qitish metodikasida uning shaklini o‘rganishdan boshlanadi. So‘zni shakli deganda uning ko‘rinishi, yozilishi, o‘qilishi, talaffuz qilinishi tushuniladi. Yangi so‘zning o‘qilishi, yozilishi qo‘yidagicha o‘rgatiladi:

1) agar so‘zdagi harf birikmasining o‘qilish qoidasi tanish bo‘lsa, notanish yangi so‘zlarni o‘quvchining o‘ziga o‘qitish orqali;

2) taqlid qilib o‘qitish yoki talaffuz qildirish;

3) agar notanish yangi so‘zda o‘rganilmagan harf, harf birikmasi bo‘lsa, o‘rgatib, so‘ng so‘zni o‘quvchining o‘ziga o‘qitish orqali;

4) o‘xshashligi bo‘yicha o‘qitish;

5) qisman o‘qilish belgilarini berish orqali;

6) o‘qituvchining doskadagi yozuviga o‘xshatib yozdirish orqali.

Tahlil va natijalar. Bunda asosan oldin yaxshi o‘quvchi o‘qiydi yoki talaffuz qiladi, qolgan o‘quvchilar uni jo‘r bo‘lib takrorlaydilar (5-6- sinflarda), keyin yana o‘qimagan, talaffuz qilmaganlarga yakka o‘qitiladi, talaffuz qildiriladi. O‘qitiladigan yangi so‘zlarni kartochkaga rangli yozib ko‘rsatish, o‘qitish o‘quvchida katta qiziqsh uyg‘otadi. Navbatdagi bosqichda so‘z ma‘nosini (mazmunini) ochish yo‘llari o‘rgatiladi. Bu asosan ikki usulda[3]:

a) Tarjima orqali tushuntirish;

b) Tarjimasiz tushuntirish orqali amalga oshiriladi.

a) Yangi so‘zni tarjima orqali tushuntirish 3 usulda tashkil qilinadi:

1-usul: chet tilicha so‘zning ma‘nosiga mos keladigan asosiy ma‘nosini, yoki mos keladigan ekvivalentini to‘g‘ridan-to‘g‘ri ona tilida og‘zaki berish yoki doskada tarjimasini yozib qo‘yish[14];

2- usul: so‘zning ikkita ma‘nosini berish;

3-usul: tarjima – izoh, orqali so‘z manosini ochish. Odatda chet tilicha so‘zning ma‘nosi ona tilidagi so‘z ma‘nosidan tor yoki keng bo‘lsa, to‘liq ma‘noga mos kelmasa, ona tilida izoh beriladi. Bu usul zaruriyat tug‘ilganda, sinfda o‘quvchi ko‘p bo‘lganda, so‘z ma‘nosini

tarjimasiz ochish mumkin bo'lganda, ma'nosi ochiladigan so'z ko'p bo'lib, vaqt kam bo'lganda qo'llaniladi.

b) Tarjimasiz tushuntirish: Bunda til, nutq ko'rgazmasidan keng foydalaniladi.

Bu usulni qo'llash so'z ma'nosini chet tili tilining o'z vositalari orqali ochishdir. Bunda chet tilicha kontekstdan, nutq vaziyatidan, so'z yasovchi qo'shimchalardan, so'zning kelib chiqishini tahlil qilishdan, qo'shimchalardan, sinonim, antonimlardan foydalanib o'quvchilarning o'zlariga so'zning ma'nosini fahmlab topishdan, baynalmilal so'zlarni taniy

olishliklaridan keng foydalaniladi. O'qituvchi tarjimasiz metodni ishlatishdan oldin, albatta o'quvchilarga «Tinglang, o'qing, fahmlab so'zning ma'nosini toping, tushuning» kabi topshiriqlar berib, ularning diqqatini tortadi. Bu usulning ham bir necha turlari mavjud[15]:

1) So'z ma'nosini ochish predmetni yoki rasmni, harakatni ko'rsatish orqali amalga oshiriladi. Masalan: o'qituvchi qalamni ko'rsatib, uning nomini jumlar ichida aytib takrorlaydi. Bunda o'qituvchi mumkin qadar o'quvchilar avval o'zlashtirgan so'z va jumalardan foydalanishi lozim;

2) So'z ma'nosini o'qituvchining yuz ko'rinishi, imo-ishorasi, harakati orqali fahmlab toptirish. Masalan, *asseyez-vous* deb o'qituvchi qo'lini pastga tushirishi, *levez-vous* deb qo'lini yuqoriga ko'tarishi, *je frappe la table* deb stolni taqillatishi mumkin;

3) So'z ma'nosi chet tilicha izohdan fahmlab toptiriladi. Masalan: *la cuisin - c'est la chambre ou maman prepare le dîner, l'anniversaire - c'est le jour de la naissance*[4];

4) So'zning ma'nosini kontekstdan fahmlab toptirish;

5) So'z yasash qo'shimchalari yordamida yangi so'z ma'nosi topish. Bu o'rinda o'qituvchi o'quvchilar avval o'zlashtirgan so'zlardan foydalanishi lozim.

Masalan, o'quvchilar *l'ycole co'zini* avvaldan bilishlari hisobga olinib *un ycolier, une ycoliire* so'zlarini so'z yasovchi qo'shimchalari orqali yangi ma'no ifodalovchi ot yasaganligini fahmlab oladilar. Bu o'rinda o'qituvchi «O'ylang-chi, siz bilgan negzdan qanday ma'no ifodalovchi ot yasalgan» deb o'quvchilarni fikrlashga yo'llaydi[16];

6) Sinonim, antonimlardan foydalanish orqali yangi so'z ma'nosi ochish. Masalan, o'quvchilar *la chambre* so'zini avvaldan biladilar, *bugun siz la piice* so'zining ma'nosini ochmoqchisiz. Buning uchun o'qituvchi «C'est la chambre de Nicole - c'est la piice de Nicole» jumlarini aytib, har ikkala so'z bir xil ma'no anglatishini ko'rsatadi;

7) Yangi so'z ma'nosi vaziyatlari orqali ham ochilishi mumkin. Nutq vaziyati bitta gapdan yoki bir necha gapdan iborat bo'lishi mumkin. Agar biz so'zni vaziyatga mos holatda, jarayonida ishlatsak, unda biz uni nutq vaziyatida qo'llagan bo'lamiz. Masalan, *fermer* fe'lining ma'nosini quyidagi nutq vaziyatida ochish mumkin: *Aujourd'hui il fait trys froid. Il faut fermer la fenetre.* So'z ma'nosini ochishda ko'proq tarjimasiz usuldan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Yangi so'zning ma'nosini ochishda qaysi usuldan

foydalanish soʻzning hususiyatiga, vaqtga bogʻliqdir. Ikkala usulning ham oʻziga yarasha ijobiy va salbiy tomonlari bor. Tarjima qilish orqali yangi leksika maʼnosini ochishning quyidagi ijobiy tomonlari mavjud: 1) kam vaqt sarflanadi; 2) oʻquvchilarda nutq malakalarini rivojlantirishga koʻp vaqt qoladi. Salbiy tomonlari: 1) oʻquvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam bermaydi; 2) ayrim soʻzlarning toʻliq maʼnosini tarjima orqali berish mumkin emas, chunki chet tili tilidagi soʻzning maʼnosi oʻzbek tilidagi maʼnoga qaraganda kengroq yoki torroq boʻlishi mumkin[17]. Yangi leksika maʼnosini ochishda tarjimasiz usuldan foydalanishning quyidagi afzalliklari bor:

- 1) oʻquvchilarni mustaqil fikrlashga, oʻylashga oʻrgatadi;
- 2) oʻquvchilar doim chet tili tili muhitini sezib turadilar. Bu chet tilicha gapirishga ragʻbatlantiradi;
- 3) chet tili tilidagi soʻz maʼnosini toʻliq yoritish mumkin;
- 4) yangi leksika bilan birga oʻquvchilar gap tuzilishni, modellarini oʻrganadilar;
- 5) turli xil koʻrgazmalarni qoʻllash oʻquvchilarni chet tili darsiga qiziqtiradi, ragʻbatlantiradi;
- 6) bu usul orqali yangi leksika maʼnosini ochganda oʻquvchilar predmetlarni, narsalarni koʻrib, sezib, ongli tushunadilar;
- 7) oʻquvchi oʻz nutqini doimiy rivojlantirib borish imkoniyatiga ega boʻladi;
- 8) oʻquvchilar yangi soʻz maʼnosini ochish jarayonida leksikani qoʻllanilishini koʻradilar, oʻqiydilar, oʻzlashtiradilar[5].

Bu usulning kamchiliklari: 1) koʻp vaqt ketadi; 2) oʻqituvchi oʻzi koʻp tayyorlanishi, ishlashi kerak.

Yangi soʻz kiritilgan, tanishtirilgandan soʻng oʻzlashtirish, mustahkamlash mashqlari bajariladi. Mashqlar ogʻzaki va yozma shaklda boʻladi. Yangi soʻzni oʻzlashtirish deganda soʻzni xotirada saqlay olish, kerakli joyda ishlati bilish, qoʻllay olish tushuniladi. Soʻzlarni amalda doim qoʻllab turish – soʻzlarni yaxshi oʻzlashtirishning asosidir. Soʻzlarni oʻzlashtirishda yodlash eng muhim ahamiyatga ega[18]. Koʻpincha oʻzlashtirishda: umumiy mashqlar – bunda soʻz ham, modellar ham oʻzlashtiriladi. Bunga: 1) taniy olish; 2) takrorlash, taqlid qilish; 3) oʻrganilgan soʻzni amalda qoʻllash (stol ustidagi predmet yoki rasmlar ichidan talaffuz qilingan soʻzni topib koʻrsatish kabi); 4) oʻqituvchi savoliga oʻquvchi javobi; 5) oʻquvchilarning bir-birlari bilan savol-javob qilishi; 6) berilgan soʻzni gapda qoʻllash; 7) oʻqituvchi taklif qilgan nutq vaziyati ichida yangi soʻzni qoʻllash mashqlarini kiritish mumkin. Soʻzlar yozuv, eshituv va oʻqish orqali oʻzlashtiriladi. Buning uchun maxsus mashqlar qoʻllaniladi.

Xorijiy tildagi soʻz, jumla eshituv, koʻrish va nutq organlarining harakati natijasida sodir boʻladigan tovushlar yigʻindisi orqali anglanadi. Demak, tovush va tovushlar yigʻindisi - soʻzlar, jumlar, artikulyatsiya va grafik timsollarda oʻz aksini topadi. Talaffuzga

o'rgatishda bu uchala komponent kompleks ravishda ishga tushirilishi kerak. Talaffuzga o'rgatishda o'quvchining to'g'ri eshitish qobiliyatini rivojlantirishga alohida e'tibor beriladi. To'g'ri eshitish qobiliyati rivojlanmagan o'quvchilar ona tilimizda uchraydigan tovush va jummalarni talaffuz qilishda qiynaladilar[6]. Ular uchun tovushlarni maxsus differentsiyalashtirib o'rgatuvchi mashqlar tashkil qilinadi. Demak, bu o'rinda gap o'quvchilarining eshituv-talaffuz malakalarini shakllantirish haqida borish lozim. Eshituv-talaffuz malakalari chet tili o'qitishning birinchi yilidayoq shakllantirila boshlanadi va bu malakalar bosqichma-bosqich takomillashtirilib boriladi[19]. Darslarga kiritilgan leksik-grammatik materiallar bilan kompleks tashkil qilingan talaffuz materiali ana shu printsip orqali sinflararo taqsimlangan. Boshlang'ich sinfda (5-sinf) talaffuzga o'rgatish har ikkala tilda bir xil yoziladigan, bir xil talaffuz qilinadigan tovushlar va shunga oid leksik materialdan boshlanadi. Asta-sekinlik bilan ona tilida mavjud bo'lmagan tovushlar, fonetik hodisalar o'rgatila boshlanadi[28]. Tillararo fonetik interferentsiyaning salbiy oqibatlarini oldini olish uchun qiyin tovushlarni akustik, artikulyatsion jihatlarini o'rganishga alohida e'tibor beriladi. Bunday interferentsiya burunlashgan tovushlarni, yarim unililarni, liaison, enchainement, elision hodisalarini o'rgatishda, ochiq va yopiq, qisqa va cho'ziq unililarni farqlashda, harfning so'zdagi holatiga ko'ra turli tovushlarni ifodalashni o'rgatishda, so'z oxirida o'qiladigan va o'qilmaydigan undoshlarni o'rgatishda sodir bo'lishi mumkin[20].

Talaffuzga o'rgatish, tovushlar talaffuziga o'rgatish va nutq ohangiga o'rgatishni o'z ichiga oladi. Tovushlar talaffuzi yakka holda, so'z ichida va jumla ichida o'rganiladi. Buning uchun tovushni, talaffuzni, ohangni o'rgatadigan maxsus nutq namunalaridan (grammatik strukturalar, model gaplardan) foydalaniladi. Nutq ohangiga (intonatsiyaga) o'rgatishda tasdiq, inkor, so'roq gap ohangiga o'rgatish ko'zda tutiladi. Nutq ohanglari maxsus nutq namunalari orqali avtomatlashtiriladi. Fonetik minimum 35ta tovushni, nutq oqimi ohangini, liaison, enchainement, elision hodisalarini o'zlashtirishni ko'zda tutadi[21].

Talaffuzga o'rgatish yuqori sinflarda ifodali o'qish, she'rlar aytish, gapirish orqali takomillashtiriladi. Maktab dasturini tamomlagan o'quvchilardan o'z nutqini fonetik jihatdan to'g'ri rasmiylashtira olish, eshitgan jummalarni to'g'ri idrok eta olish talab qilinadi. 2.Talaffuzga o'rgatish printsiplari. har qanday soxaga o'rgatishning o'ziga yarasha qonun-qoidalari bo'lganidek, talaffuzga o'rgatishda ham o'qituvchi ma'lum qonun-qoidalarga rioya qiladi. Bu qoidalarga rioya qilinishi ta'lim jarayoning samaradorligini ta'minlaydi. Ular quyidagilardan iborat (№25 slayd namoyish qilinadi):

1.Talaffuzga o'rgatishda ona tilida shakllangan talaffuz malakalaridan samarali foydalanish. Metodik adabiyotlarda bu hodisa «malakalarni ko'chirish» deb ataladi. Shu printsip ayrim tovushlarning taqlidiy talaffuzini shakllantirishda, ona tilidagi va chet tili tilidagi muayyan bir tovushni talaffuzdagi farqlarni aniqlashda, taqqoslashda foydalaniladi[22];

2. Talaffuzga o'rgatishda barcha sezgi organlarni kompleks ishga tushishini ta'minlash[7]. Bu printsip o'quvchidan tovushni eshitishni, uning grafik ifodalanishini ko'rishni, o'z nutq organlarining holatini ko'rgan holda muayyan tovushni, so'zni, jumlani o'zlashtirishni ko'zda tutadi;

3. O'rganiladigan fonetik materialning o'ziga xos husisiyatlarni hisobga olib, o'rgatishni eng samarali usullaridan tanlash. Bu o'rinda nafaqat sezgi organlariga kompleks ta'sir, balki o'quvchi faoliyatini samarali tashkil qilish imkonini beradigan, taqlidiy-taxminiy, differentsiyalashtiruvchi mashqlardan foydalanish lozim bo'ladi;

4. Talaffuzga o'rgatishda ta'limning texnika vositalaridan, ko'rgazmali qurollardan keng foydalanish. Bu o'rinda lingafon xonalarining o'rnini alohida ta'kidlash lozim. O'quvchi o'z talaffuzidagi xatoni o'zi eshitib topsagina, bunday xato tezroq bartaraf qilinadi. Shu maqsadda pauzali mashqlardan tashkil qilingan fonogrammalar, gramplastinkalar, vidiogrammalaridan foydalanish talaffuz malakalarini shakllantirishga ijobiy ta'sir qiladi. Tovushlar taqdimotida jadvallardan, rasmlardan, kartochkalardan, ko'zgilardan foydalanish yaxshi natija beradi[23];

5. Talaffuzga o'rgatishni gapirishga, eshitib tushunishga, o'qish va yozishga o'rganish bilan kompleks tashkil qilish.

1. Nutq faoliyati turlariga o'rgatishda grammatik ko'nikma va malakalar shakllantirishning ahamiyati. So'z shaklini anglash, uni boshqa so'zlar bilan biriktirib tugal fikr anglatadigan gaplar yasash, shuningdek, fikrni tinglab va o'qib tushunish, fikrni yozma bayon qilish o'rganilgan tilning grammatik tizimi to'g'risida zaruriy bilim va malakalarni egallashni talab qiladi. Bu boradagi bilimlar o'zlashtirilmasdan chet tilida gapirish, eshitib va o'qib tushunish mumkin emas. Metodik adabiyotlarda bu jarayon Grammatik mexanizmni egallash, o'zlashtirish, grammatik malakalar shakllantirish, bilimlarni egallash, grammatik harakatni o'zlashtirish kabi ko'plab atamalar bilan ataladiki, nazarimizda ularning barchasini o'rniga birgina Grammatik ko'nikma va malakalarni shakllantirish atamasini ishlatish maqsadga muvofiq bo'ladi. Grammatik ko'nikma va malakalarni shakllantirish Grammatik vositalardan og'zaki va yozma nutq jarayonida erkin foydalana olishni, shuningdek, eshitilgan va o'qilgan nutqdagi grammatik belgilarni to'g'ri farqlay olish darajasini anglatadi. An'anaviy o'qitish metodikasida grammatik ko'nikma va malakalarni shakllantirishning quyidagi to'rt bosqichi ta'kidlangan (№29 slayd namoyish qilinadi)[24]:

1. Grammatik materialning taqdimot (tushuntirish) bosqichi;

2. Uni og'zaki nutqda qo'llab, dastlabki grammatik ko'nikmalarni shakllantirish bosqichi. Bu bosqichda mashqlar orqali dastlabki grammatik amallar bajariladi;

3. Shakllangan dastlabki grammatik ko'nikmalarni nutq faoliyatining boshqa turlarida (gapirish, eshitib va o'qib tushunish, fikrni yozma bayon qilish) qo'llashni mashq qilish va bu jarayonda ko'nikmalarni malakalarga aylantirish bosqichi[8];

4. Grammatik malakalarni Muloqot jarayonida erkin qo'llash bosqichi hozirgi zamon chet tili o'qitish metodikasida grammatik ko'nikma va malakalarni shakllantirish va mustahkamlashda ham uch uch xil yondoshuvni ko'rish mumkin: 1. an'anaviy yondoshuv, 2. aralash yondoshuv, 3. kommunikativ yondoshuv. Grammatik ko'nikma va malakalarni shakllantirish va mustahkamlashning umumiy printsiplari leksik malaka va ko'nikmalarni shakllantirish va mustahkamlash bilan bir xil ekanligini ta'kidlaganimiz holda an'anaviy yondoshuvning o'ziga xos xususiyatlari kommunikativ yondoshuvda ham juda ko'p o'rinlarda ijobiy foydalanishini taqozo qiladi[25]. Chet tiliga o'rgatishdan asosiy maqsad o'quvchilarda grammatik ko'nikmalar va malakalarni kommunikativ (nutq) malakalariga aylantirish ekan buning uchun muayyan metodik printsiplarga rioya qilingan holda, turli-tuman mashqlar, og'zaki va yozma shakllarda uyushtiriladigan mustaqil ishlar bajarish ko'zda tutiladi.

2. Grammatik malakalarni shakllantirish printsiplari. Hozirgi zamon chet tili o'qitish metodikasida grammatikaga o'rgatish, Grammatik ko'nikma va malakalarni shakllantirish quyidagi umumiy printsiplarga binoan tashkil qilinadi (№30 slayd namoyish qilinadi):

1. Grammatikaga o'rgatishning Muloqotga o'rgatish bilan bog'liqligi printsipti. Bu printsipti faqat grammatik qoidani o'zlashtirishni emas, undan kommunikativ vaziyatlarda foydalanish zaruriyatini, o'quvchilarda lingvistik va kommunikativ kompetentsiyalarni shakllantirishni ham ko'zda tutadi;

2. Grammatik materialni kommunikativ topshiriq ichida nutq vaziyatlarida o'rgatish printsipti. Nutq vaziyatlari o'rganilgan yangi grammatik materialni og'zaki nutqga ko'chirishning, dastlabki grammatik va nutq ko'nikmalari shakllantirishning muhim omili vazifasini bajaradi;

3. Grammatik ko'nikma va malakalarni avval qoidani o'rgatish, keyin bosqichma-bosqich nutq(muloqat) ko'nikma va malakalariga aylantirish printsipti;

4. Grammatik materialni funktsional o'rgatish printsipti. Bu printsiptdan grammatik ko'nikma va malakalarni mustahkamlash bosqichida turli xil rolli o'yinlar uyushtirish jarayonida foydalaniladi[26];

5. Grammatik materialni grammatik strukturalar tarkibida o'rgatish printsipti. Bu printsipti nutq vaziyatlariga mos keluvchi, o'quvchining kundalik turmush sharoitida eng ko'p ishlatiladigan nutq namunalarini o'zlashtirib olishni ko'zda tutadi;

6. Grammatik materialni ona tili materiali bilan qiyoslab, ongli o'zlashtirish printsipti. Bu jarayonda ona tilidan egallangan grammatik ko'nikma va malakalarning chet tili grammatik materialini o'rganishga ijobiy ta'siri namoyon bo'ladi;

7. Grammatik materialni differentsiyalashtirib o'rgatish printsipti. Bu printsipti o'rganilishi qiyin til materialini o'quvchilarning o'zlashtirish darajalariga moslashtirib, turlicha

taqdimot o'tkazishni, bajariladigan mashq va amaliy ishlarni reproduktiv nutq uchun alohida, retseptiv nutq uchun alohida tashkil qilishni ko'zda tutadi[9].

3. Grammatik ko'nikma va malakalarning shakllantirish usullari. Grammatik materialini maxsus qoidalarni o'rganmasdan turib ham o'rgatish implitsit yondoshuv deb ataladi Bu yondoshuv kommunikativ yondoshuv printsiplariga mos keladi.. Grammatikaga o'rgatishni maxsus qoidalar orqali tashkil qilish esa eksplitsit yondoshuv (chet tilicha «expliquer-tushuntirmoq» fe'lidan) deyiladi. Bu yondoshuv grammatik qoidani o'rgatishda odatdagi, an'naviy audio-vizual metod va usullardan foydalanishni ko'zda tutadi[27]. Shunday qilib, grammatik material bo'yicha ko'nikma va malakalarni shakllantirish ma'lum ijobiy va salbiy tomonlari bilan xarakterlanadigan ikki xil yondoshuv, usul bilan amalga oshiriladi.

a) Grammatik malakalarning shakllantirishning eksplitsit(an'anaviy) yondoshuvi ikki usulda amalga oshiriladi: 1) deduktiv usul; 2) induktiv usul. Chet tili grammatikasiga o'rgatishning eng ommalashgan usuli deduktiv (deduktsiya - ko'rilgan va eshitilgan axborotlardan umumiy xulosaga kelish) usul bo'lib, ta'lim jarayonida qoidadan amaliy xulosalar chiharish ma'nosida ishlatiladi. Deduktiv usulda grammatik malakalarni shakllantirish yuqorida keltirilgan bosqichlardagi ishlarni tashkil qilish orqali uyushtiriladi. Masalan:

1-bosqich. O'quvchilarga dastlab grammatik qoida tushuntiriladi: quyidagi sifatlar mujskoy rodga ikki shaklga ega: Beau-bel, nouveau- nouvel, vieux-vieil, fou-foul, mou-mol.

Oxiri unli harf bilan tugagan sifatlar undosh harf bilan boshlanuvchi otlar oldidan, oxiri undosh harf bilan tugagan sifatlar esa unli harf bilan, yoki h harfi bilan boshlanuvchi otlar oldidan ishlatiladi.

2-bosqich. Nuqtalar o'rniga qoidaga binoan yuqorida berilgan sifatlardan keraklisini qo'ying: un... enfant, unedifice, un... plante, un.... livre, un... espoir, un visage

3-bosqich. Grammatik materialni faol ishlatilishiga yo'naltirilgan chet tili tilidan ona tiliga, ona tilidan chet tili tiliga tarjima mashqi bajariladi.

4-bosqich. O'zlashtirilgan grammatik materialni nutq vaziyatlarida qo'llash tashkil qilinadi[10].

Xulosa va takliflar. O'zbek olimi J.Jalolov deduktiv usulning quyidagi ijobiy tomonlarini ko'rsatadi:

1. Bu usulda ishlashda asosan onglilik printsiptiga tayaniladi va bu grammatik materialni mustahkam o'zlashtirilishiga yordam beradi;
2. Bu usulda tashkil qilinadigan ishlar o'quvchilarning o'quv faoliyatini bosqichma-bosqich tashkil qilish imkoniyatini beradi;
3. Bu usuldan o'quvchilarning uyda, o'quv laboratoriyalarda mustaqil ishlarini samarali tashkil qilish mumkin.

Deduktiv usulning o'ziga xos salbiy tomonlari ham mavjud. Bu usulda o'quvchilarga bilimlar tayyor holda taqdim qilinadi va bu narsa ko'pincha o'quvchilarni aqliy faollikka

rahbatlantirmasligi, ularni passiv tinglovchilarga aylantirib qo'yishi mumkin. Shuningdek, mavzu bo'yicha tashkil qilinadigan Muloqot tabiiy nutq vaziyatida sodir bo'lmaganligi uchun grammatik va nutq malakalarining shakllanish darajasi ancha sust bo'ladi.

Eksplitsit yondoshuvning ikkinchi shakli induktiv (chet tilicha) «indiquer» -«ko'rsatmoq») usul bo'lib, u eshitish, o'qish jarayonida duch kelingan grammatik hodisalarni tahlil qilib, ona tili bilan va avval o'rganilgan grammatik materiallar bilan qiyoslab, taqqoslab, muayyan grammatik qoidalarni intuitiv fahmlashni, shu orqali to'g'ri xulosalarga kelishni ko'zda tutadi. Masalan, o'quvchilar matndan grammatik formalarni topadilar, kontekst yordamida uni tushunishga urinadilar[11]. Bunday ishni chet tilidagimatnni uning ona tilidagi tarjimasiga qiyoslash orqali ham tashkil qilish mumkin. Grammatik materialni induktiv tushunishni tashkil qilish og'zaki nutqdagi zamonlarni farqlash, otlarning, sifatlarning birlik va ko'plik formalarini, rodlarini farqlash, sifat va ravish darajalarini farqlash bo'yicha tashkil qilinadigan mashqlar orqali ham tashkil qilish mumkin. Induktiv usulda shakllantirilgan grammatik ko'nikma va malakalar darsning yangi grammatik materialni tushuntirish va mustahkamlash bosqichida yana bir bor takrorlanadi. Shundan so'ng yangi grammatik materialni mustahkamlash bo'yicha mashqlar seriyasi bajariladi.

ADABIYOTLAR

1. Adizov, B. R., & Khamroev, A. R. Modeling activities of teachers when designing creative activities of students. *Ilmiy xabarnoma*, 69.
2. Azimov, Y. (2003). Hamroyev A//Husnixat va uni oqitish usuliyoti (Maruza matnlari).
3. Hamroev, A. R. (2019). Modeling activities of teachers when designing creative activities of students. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 2019.
4. Hamroyev, A. (2022). DESIGN ACTIVITIES OF THE TEACHER IN NATIVE LANGUAGE EDUCATION. *БАРҚАРОРЛИК ВА ЕТАКЧИ ТАДҚИҚОТЛАР ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ*, 2(4), 324-332.
5. Hamroyev, A. (2022). RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TA'LIM JARAYONIGA TATBIQ ETISH ZAMONAVIY TA'LIM KONSEPSIYASINING ASOSI. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 35-37.
6. Hamroyev, A. R. (2021). Designing students' creative activity in primary school mother tongue education as a methodological problem. *Middle European Scientific Bulletin*, 11.
7. Hamroyev, A. R. Z. (2021). Modeling Teacher Activities when Designing Creative Activities of Students. *International Journal of Culture and Modernity*, 11, 181-184.
8. Hamroyev, R. A., Qoldoshev, A. R., & Hasanova, A. M. (2021). Methods of teaching 1st grade students to use writing tools effectively. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 10(1), 168-174.

9. Javohir Gaybullo og, Z., & Sayfiddinovich, X. R. (2021). Boshlang'Ich Sinf O'Qish Darslari Samaradorligini Oshirishda Qo'Llaniladigan Interfaol Metodlar. Барқарорлик ва Етакчи Тадқиқотлар онлайн илмий журналі, 1(6), 93-104.
10. Kamroev, A. (2019). STUDENTS' CREATIVE ACTIVITIES IN DESIGNING MOTHER TONGUE EDUCATION. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(7), 285-296.
11. Khamraev, A. R. (2019). Modeling Teacher's Activity in Designing Students' Creative Activities. Eastern European Scientific Journal, (1).
12. Khamroev, A. (2021). Quality and effectiveness for design of learning outcomes in the language teaching. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 11(1), 549-558.
13. Ro'ziqulovich, H. A. (2022). BOSHLANG'ICH SINFI O'QISH DARSLARIDA O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYADAN FOYDALANISH. BARQARORLIK VA ETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAIN ILMIIY JURNALI, 2(4), 344-348.
14. Ro'ziqulovich, H. A., & Zahro, H. (2022, April). UCHINCHI RENESSANSNI SHAKLLANTIRISH SHAROITIDA RAQOBATBARDOSH KADRLARNI TAYYORLASHNI TAKOMILLASHTIRISH. In E Conference Zone (pp. 104-106).
15. Rustam KHURRAMOV. (2022). DEVELOPING CREATIVE THINKING SKILLS OF STUDENTS THROUGH INTEGRATION-BASED PRIMARY CLASSES. European Scholar Journal, 3(8), 32-37.
16. Rustam XURRAMOV. (2022). BOSHLANG'ICH SINFI TA'RIBIY VAZIFALAR O'QUVCHILARNING EVRISTIK KONAKLTLARINI OLIB ETISHUVCHI QURILISH. Jahon ijtimoiy fanlar xabarnomasi, 13, 22-25.
17. Salomova, G. A., & Khurramov, R. S. (2021). ABBREVIATION IN ENGLISH, UZBEK, RUSSIAN LANGUAGES DIFFERENT STRUCTURAL TYPES. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 2(12), 646-654.
18. Sayfiddinovich, K. R. (2021). Didactic Bases of Ethnopedagogical Training of the Future Teacher in the Educational Field of University. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES, 2(11), 237-239.
19. Sayfiddinovich, K. R. (2021). The Role of using Interactive Methods in Primary School Lessons. Барқарорлик ва Етакчи Тадқиқотлар онлайн илмий журналі, 1(6), 114-123.
20. Sayfiddinovich, X. R., & Javohir Gaybullo og, Z. (2021). Boshlang'anchi Sinf O'quvchilarida Ekologik Tafakkurni Shakllantirishning Etnopedagogik Asoslari. Барқарорлик ва Етакчи Тадқиқотлар онлайн илмий журналі, 1(6), 62-71.
21. Xurramov, R. S. (2021). Rivojlangan O'zbekistonda Boshlang'ich Sinf O'qituvchilarini Etnopedagogik Qadriyatlarni Ta'lim Va Tarbiya Jarayonida Rivojlantirish. Барқарорлик ва Етакчи Тадқиқотлар онлайн илмий журналі, 1(6), 105-113.

<https://conferencea.org>

22. Zahro, H., & Ro'ziqulovich, H. A. (2022, April). YOSHLAR MUAMMOSINI HAL ETISH OMILLARI VA ULARNING JAMIYATDAGI AHAMIYATI VA XUSUSIYATI. In E Conference Zone (pp. 175-177).
23. Саломова, Г. А., & Хуррамов, Р. С. (2021). Структура, Семантика И Информационный Потенциал Аббревиатур. Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали, 1(6), 179-186.
24. Хамраев, А. (2018). Моделирование деятельности учителя при проектировании творческой деятельности учащихся. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи, (2), 23-26.
25. Хуррамов, Р. (2022). БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИ ЭВРИСТИК ФИКРЛАШИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ДОЛЗАРБ ВАЗИФАЛАРИ. Conferencea, 80-84.
26. Хуррамов, Р. (2022, August). ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАРИ ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ЭВРИСТИК ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВОСИТАСИ. In E Conference Zone (pp. 138-142).
27. Хамроев, А. Р. (2022). БОШЛАНҒИЧ СИНФ ОНА ТИЛИ ТАЪЛИМИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТИНИ ЛОЙИХАЛАШТИРИШ. БАРҚАРОРЛИК ВА ЕТАКЧИ ТАДҚИҚОТЛАР ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ, 2(4), 294-305.
28. Хамроев, Р. (2014). БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМНИ ИЖОДИЙ ТАШКИЛ ЭТИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ. ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА, 22(1), 53-58.